Oponentský posudek na disertační práci Mgr. Zbyňka Taranta, Diaspora paměti: reflexe holocaustu v židovské kolektivní paměti 2. pol. 20. století. Plzeň 2012

Práce podána na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni, katedra antropologie

Autor práce hned v úvodu a též ve shrnutí hlavních tezí uvádí, že jeho práce má za úkol vysvětlit dva základní paradoxy dějin paměti holocaustu: zaprvé skutečnost, že se v druhé polovině 20. století připomínaly dějiny holocaustu především v Izraeli a v USA, tedy místech, kde se holocaust nestal, a zda druhé, že se dnes mluví o holocaustu více než bezprostředně po válce. Tyto skutečnosti jsou nicméně nasnadě. Je logické, že holocaust se připomíná především mezi členy etnika či náboženské komunity, kteří byli holocaustem zasaženi. Přesun center židovského osídlení od konce 19. století do poloviny 20. století do USA a Izraele tak přirozeně vysvětluje stěžejní místa paměti holocaustu v druhé polovině 20. století. I druhý údajný paradox není nijak překvapivý – k institucionalizaci paměti katastrof a uvědomění si rozsahu a charakteru genocidy dochází vždy až s odstupem. Poznamenejme však rovnou, že práce se nespokojí s tím, že by usilovala o vysvětlení těchto zdánlivých paradoxů.

Přínos práce Zbyňka Taranta spočívá jinde a lze jej podle mého názoru shrnout do tří tezí. Zaprvé se jeho práce zabývá vznikem paměti holocaustu v Izraeli a jejím vývojem v souvislosti s jednotlivými historickými událostmi 20. století až do jomkipurské války v roce 1973. Dále práce ukazuje, jak je připomínání holocaustu závislé na kontextu společnosti a státu. Činí tak pomocí srovnání Izraele a USA. V Izraeli se stala připomínka holocaustu součástí obhajoby existence státu Izrael v rámci ideje *šo´a ve-tkuma*. V USA zůstává tento aspekt v pozadí a paměť holocaustu je více dávána do kontextu ostatních genocid, zvláště arménské. Třetí teze práce, i když to tak autor nikde neformuluje, by podle mne mohla znít, že paměť holocaustu a jeho interpretace je vždy závislá na náboženských a politických názorech osob, které si holocaust připomínají. Vyplývá to jasně z Tarantových analýz rozdílných výkladových vzorců holocaustu u různých politických skupin v Izraeli, vyplývá to též z různých teologických výkladů, které Tarant čtenáři předkládá a které odrážejí jejich náboženské zaměření, a jasně to vyplývá i z jeho interpretace textů Normana Finkelsteina a Pavla Barši, kteří z marxistického hlediska interpretují paměť holocaustu jako součást mocenských ambicí státu Izrael a USA.

Ze shora uvedeného jasně vyplývá, že práce je hodnotná a její téma je pro disertační práci vhodné a vítané. Skutečnost, že si autor předem nevyjasnil téma a cíle své práce však přináší jistá úskalí. Práce je pojatá velice široce, pokrývá celý následující seznam témat: vzestup nacismu v Německu; reflexe holocaustu v jišuvu za války; povstání v nacistických ghettech a jejich význam při připomínání holocaustu v Izraeli; zpráva Rosenberga a Wetzlera o Osvětimi z roku 1944, její obsah a s ní spojené polemiky; poválečné potíže přeživších s hledáním domova; první snahy o ritualizaci a institucionalizaci vzpomínky na holocaust v Izraeli; podrobný popis zatčení a souzení Adolfa Eichmanna a souběžné politické kauzy spolu s rozborem díla Hanny Arendtové; zpracování paměti holocaustu u několika významných židovských teologů; americký seriál Holocaust a jeho vliv na medializaci tématu holocaustu

v americké společnosti; kauza Skokie; kontroverze okolo budování USHMM; rozbor filmu Shoah od Clauda Lanzmanna; obsáhlý popis Pochodu živých na základě vlastní zkušenosti a rozbor finančních problémů jeho organizátorů; analýza textu Petera Novicka, Normana Finkelsteina a Pavla Barši; rozbor nové expozice Jad Vašem z roku 2005.

V každém z těchto témat najde autor právem nějakou souvztažnost k tématu paměti holocaustu. Počet témat však vyvolává pochybnosti o metodologickém zázemí autorovy analýzy. Vzhledem k tomu, že téma práce ani metodologický koncept není nikde jasně vymezen, může se čtenář u skoro každé kapitoly ptát, proč autor zvolil právě tento výsek z daného tématu. Proč je v práci reflexe holocaustu za druhé světové války pouze z pohledu jišuvu? Proč není zahrnuta reflexe holocaustu u amerického židovstva ve stejnou dobu? Přitom právě američtí Židé se později stali mnohem spíše objektem kritiky, že ve prospěch svých souvěrců neučinili více. Proč se autor i ve formativní fázi paměti holocaustu zaměřil pouze na Izrael? Z textu by vyplývalo, že o holocaustu se američtí Židé začali bavit až po Eichmannově procese a filmu Holocaust. To jistě neodpovídá skutečnosti. U kapitoly o teologických reflexích holocaustu se může čtenář ptát, proč vybral autor právě tyto názory a věnuje jim tolik pozornosti, zatímco kupříkladu výklady některých chasidských rabínů či charedim odbývá jednou či dvěma větami. Z názvu práce také nevyplývá, že by se autor měl plně vyhnout reflexi holocaustu v Evropě, kde, navzdory výkladovým vzorcům z Izraele, zůstala i po druhé světové válce významná část židovské populace, která si holocaust také v rámci možností připomínala.

Naznačené otázky jsem neformulovala proto, že je všechny v práci postrádám. Spíše chci poukázat na skutečnost, že rozsah témat, která chce Zbyněk Tarant v práci analyzovat, není možné v jedné doktorské práci zvládnout. Je to zjevné i z jeho práce s prameny a sekundární literaturou. Pokud by si vybral jedno z dílčích témat – například institucionální připomínku holocaustu a srovnání jeho interpretací v rámci jednotlivých památníků ve vybraných zemích (např. Izrael, USA, Polsko), nebo teologickou reflexi holocaustu, ale v její celé šíři – bylo by možné zahrnout do analýzy všechnu dostupnou primární a sekundární literaturu, provést archivní výzkum či odborný teologický rozbor zmíněných teologických reflexí. Při daném počtu témat je takový přístup nemožný a autor chtě nechtě nabídne čtenáři často jen velice povrchní analýzy. To se týká především úvodních kapitol, které jsou postaveny na překvapivě malém výběru sekundární literatury. Podle toho, jakou publikaci ke své analýze autor použil, takovou má úroveň i celá kapitola.

Tristní je kupříkladu hned první kapitola „Noste jej s hrdostí, ten žlutý odznak!", kde autor opakovaně přejímá nekriticky názory z článku Jacoba Boase z roku 1981, který obhajuje dávno vyvrácenou a hrůznou tezi, že Židům v Německu po jejich emancipaci 1871 kvůli asimilaci „reálně hrozilo", že se „v německé společnosti zcela rozpustí a ztratí svoji židovskou identitu", nebo dokonce, že „Žid, produkt německo-židovské syntézy, byl mrtev ještě před příchodem Hitlera" (s. 16). Autor tak nereflektovaně přejímá myšlení radikálních sionistických historiků 70. let (dnes bychom na akademické půdě na takové texty sotva narazili), kteří ať vědomě či nikoliv hodnotí vzestup nacismu pozitivně. Jen díky nacismu byli, podle těchto historiků, asimilovaní němečtí Židé nuceni se vrátit ke svým kořenům. Tato i v rámci sionistické historiografie radikální interpretace nicméně hrubě dezinterpretuje a

vědomě opovrhuje jinými hnutími v rámci židovství, které byly k sionismu v opozici, což ale v žádném případě neznamenalo, že by jejich stoupenci zapomněli na svoje kořeny (viz základní texty o dějinách Židů v Německu z pera Michaela Brennera, Davida Sorkina, Avrahama Barkai, Marion Kaplan a dalších). Autor je ve svém názoru na asimilaci svým způsobem konzistentní, když podobně přebírá od sionistických autorů obavy o americké Židy, které údajně také ohrožuje asimilace (s. 165, 185). Naprosto zavádějící je i teze o polském Bundu jako asimilacionistické organizaci (s. 67). Bund byl přitom organizací židovských nacionalistů, kteří oproti sionistům nechtěli budovat židovský stát v Palestině, ale usilovali o rozvoj židovských autonomních práv v rodném Polsku.

Naopak kapitola o reflexi holocaustu v rámci jišuvu za druhé světové války je nesmírně zajímavá a podnětná, protože je do velké míry založena na kvalitním odborném textu kolektivu autorů, kteří provedli rozsáhlou analýzu židovského tisku z let 1939-45 (Dina Porat a Mordechai Naor, *Ha-itonut ha-jehudit be-Erec Jisra'el nokeach ha-šo'a 1939-1945*. Tel Aviv 2002).

Za nejzdařilejší považuji kapitolu nazvanou „Pamatuj, co ti provedl Amálek!", která rozebírá prvotní koncepty vzpomínky na holocaust v poválečné Palestině. Jak autor uvádí, otázkou bylo kde, kdy a jak je namístě oběti holocaustu připomínat. Diskuse a jednotlivé iniciativy rozebírá autor na základě vlastního výzkumu židovského tisku i některých archivních materiálů. Velice plasticky a s mnohými nuancemi se čtenář dozví o různých přístupech k paměti holocaustu při organizaci prvních tryzen a památníků. Autor také citlivě vysvětluje, jak se s pamětí holocaustu různě vyrovnávali přeživší a Židé narození v jišuvu.

U kapitoly o procesu s Adolfem Eichmannem je jistě přínosem, že autor pojal toto téma v širokém kontextu – z pohledu trestně právního, jeho vlivu na mezinárodní postavení Izraele, s rozborem interních debat v Izraeli a vlivu procesu na medializaci tématiky holocaustu. V této i dalších kapitolách však považuji opět za problematické, že autor používá jen velice selektivně sekundární literaturu, která je kupříkladu u Eichmannova procesu velmi početná. Je škoda, že nevzal v potaz ani nejnovější knihu o procese z pera Debory Lipstadtové (*The Eichmann Trial.* New York 2011). Navíc je nápadné, kolikrát si v této kapitole vypomáhá při interpretaci událostí převyprávěním karikatur Srulika z časopisu *Ma'ariv*.

Tím se dostávám k formální stránce disertační práce. Práce je napsaná velice srozumitelným jazykem. Tuto skutečnost považuji za pozitivní v kapitolách, kde autor i velice komplikované diskuze (kupř. v části o teologických reflexích či v kritice Normana Finkelsteina) umí výstižně a srozumitelně zpřístupnit čtenáři. Na řadě míst v textu však tato přístupnost textu přechází do stylu typického spíše pro bulvární tisk. Za problematické považuji časté vyprávění anekdot, ne vždy trefné či srozumitelné příměry či převyprávění fám, jako třeba té, že klesal tlak vody v potrubí při vysílání seriálu Holocaust, protože tolik lidí šlo během reklamy na záchod (s. 204). Uniká mi také smysl věty na s. 225 „Paměť holocaustu začne stále více připomínat automobil, jemuž řidič šlape na plyn a spolujezdec na brzdu." V kapitole o těžkých návratech přeživších do svých domovů v Evropě píše autor s lehkostí bulvárního novináře: „Sebevraždy neustávaly."(s. 65) Jako kdyby sebevraždy přeživších byly dominantním a všeobecným fenoménem poválečných let.

Problematická je i skutečnost, že text obsahuje velké množství gramatických chyb – především nejednotnost přepisu hebrejských názvů a jmen, chaos v psaní velkých a malých písmen u názvů časopisů a institucí, text také obsahuje některé otazníky a nedořešené drobnosti v textu či poznámkovém aparátu (s. 49, 64, 71, 119). Zřejmě z nepozornosti vznikly též faktické chyby, jako udání roku 1770 jako roku Chmelnického povstání (s. 86, správně 1648), rozpor v datech vydání časopisu v textu a v poznámce (s. 69), nepřesné a zavádějící počty uprchlíků v DP táborech (s. 65, počet uprchlíků nenarostl na počátku roku 1948, ale během roku 1946 a uvedené počty tudíž neodpovídají údajům z posledních výzkumů) aj.

Celkové hodnocení disertační práce Zbyňka Taranta není snadné. Z výše uvedeného je zjevné, že práce nesplňuje všechny požadavky na kvalitu disertační práce a ani si nemyslím, že by mohla být v této podobě publikována. Přesto vysoce oceňuji nejen výběr nesnadného tématu, ale i jeho zpracování ve vybraných kapitolách (především s. 31-45, 83-113). Význam práce také spočívá v tom, že autor čerpal z řady časopisů i několika knih v hebrejštině, které jsou českému čtenáři často nepřístupné. Proto i při vědomí shora uvedených vážných nedostatků práce doporučuji text k obhajobě.

Kateřina Čapková

Kateřina Čapková, PhD

Ústav soudobých dějin, AV ČR

V Praze, 20. 9. 2012